

Osolsobě, Ivo

Anachronismy Jiřího Levého

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1994, vol. 43, iss. D41, pp. [143]-151

ISBN 80-210-1205-6

ISSN 0231-7818

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108434>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JUBILEA

IVO OSOLSOBĚ

ANACHRONISMY JIŘÍHO LEVÉHO

Předneseno 14. 11. 1992 na konferenci Dílo Jiřího Levého a umělecký překlad, kterou uspořádala Obec překladatelů 13. – 15. 11. 1992 na Dobříši.

Začnu od konce: mám před sebou dopis Josefa Škvoreckého. Psal jsem mu, pozdě ale přece, začátkem ledna, že se blíží to smutné Jiřího výročí, a že v době, kdy dostane můj dopis bude nejspíš už pozdě, že by se však stejně mělo udělat něco trvalejšího – měl jsem na mysli posthumní festšrift, nebo zřízení trvalé instituce výročních *memorial lectures*, univerzitních čtení posvěcených jeho památce, a myslel jsem si, že by na samém začátku toho všeho, ať to bude cokoli, měla být osobní vzpomínka Josefa Škvoreckého. To proto, že právě z jeho úst zazněla – bohužel nad rakví v brněnském krematoriu – ta nejvýstižnější charakteristika Jiřího Levého, jakou jsem kdy slyšel a kterou nikdy nezapomenu, totiž že to byl skvělý vědec a až ANACHRONICKY DOBRÝ ČLOVĚK. Nevím, jestli ta slova vyřčená před čtvrtstoletím, platila víc na Jiřího, toho vskutku anachronicky dobrého člověka, nebo na nás ostatní, ne tak anachronické, jistě je, že ta smrt a ten pohřeb a ten výrok byly pro mne jako rána palicí do hlavy, takže jsem se pak, po pohřbu, motal bez cíle mezi hroby, a probrala mě teprve tma – v lednu je světla jen o slepičí krok – a zamčená hřbitovní brána... Buď jak buď, na ten výrok jsem nikdy nezapomněl, při každé příležitosti Levého připomínal (na anachronicky dobré lidi se přece nesmí zapomínat!) a Škvoreckého výrok o něm citoval, s udáním autora, a když to nešlo, i bez, a nedovedl jsem si představit pořádat cokoli o Levém jinak, než se Škvoreckého zahájením. Jenže – poslechněte si, co mi Škvorecký odpověděl: *Pokud jde o Jiřího Levého: já jsem si ho vážil, a vážil jsem si jeho práce. Ale nějaké velké osobní zážitky jsem s ním neměl. Vidal jsem ho jen na schůzích, a je to už tak strašně dávno. Nevím, jestli bych byl s to napsat nějakou slušnou vzpomínku. V každém případě mi napište, do kdy by to mělo být, a já se vynasnažím.* A tak předávám Škvoreckého vzkaz,

a znova kradu jeho slova, tentokrát právě z tohoto dopisu, slova, která bohužel platí i na moje vlastní vzpomínání, protože ani já nemohu slíbit nic jiného, než „já se vynasnažím.“

Nevím, s čím jsem se setkal napřed: s Levého dilem – byla to básnička vytištěná na obvyklém místě nad pravým dolním rohem první strany Lidových, tehdy už jen Svobodných novin, nebo s Jiřím osobně. Obojí bylo v roce 1947, ta básnička, to byl překlad Stephena Spendera, zatímco tím místem osobního setkání byl Wollmanův *divadelní seminář*. Výchozí autoritou tu byl Roman Ingarden a jeho *Das literarische Kunstwerk*, zatímco tématem roku byla Rutteho nedávno vydaná kniha *O umění hereckém*, tak jako v předchozích dvou semestrech Zichova *Estetika dramatického umění* (ale to jsem ještě na fakultě nebyl, zatímco Jiří už druhý rok), a zdá se mi, že to byl spíš Rutte než Zich, co inspirovalo Levého k jeho slavné analogii mezi uměním překladatelským a uměním hereckým. Jisté je, tvrdí to aspoň připsané datum a úvodní věta mého referátu, že 8. listopadu 1948 se oba – navíc ještě se Zdeňkem Rutarem, dnes (podle adresáře Čs. společnosti pro vědu a umění) St. Francis College, Brooklyn, N. Y. – podíli na společném seminárním úkolu referovat o knize S. R. Littlewooda *Dramatic Criticism* (London: Pitman, 1939). Tématem roku je totiž *divadelní kritika*, a z toho závažného hlediska oba (a zřejmě i kolega Rutar) shledáváme Littlewoodovo dílo příliš lehkým: Jiřího stanovisko, vlídné, leč jednoznačné, si můžete přečíst – anglicky – v cizojazyčné recenzi příloze Časopisu pro moderní filologii *Philologica*, r. 5, č. 2, str. 26, leden 1950, jíž byl tento brilantní anglista již třetí rok pravidelným přispěvatelem. Nepochybně už tehdy a možná právě zde, ve Wollmanově divadelním semináři, se zrodil či dozrál Jiřího záměr specializovat se na umění překladatelské a napsat estetiku právě tohoto zdánlivě docela uzoučkého, neprávem přehlíženého a teoretiky umění zcela opomíjeného uměleckého oboru, a určitě k tomuto rozhodnutí právě pro toto téma přispěl Únor. Troufám si to tvrdit, i když na to nemám důkazy, a usuzuji jen na základě analogie s vlastním rozhodnutím. Přesně v téže době, k překvapení svých kolegů (ale nad specializací Levého se taky kroutilo hlavou), jsem se totiž rozhodl specializovat se na operetu. Proč? Kde jinde najít hlubinu bezpečnosti než v oboru, který se povrchnímu pohledu jeví jako zcela okrajový, zanedbatelný, komicky nicotný (no dobrá, ať si to dělá, když ho to baví!) a neškodný, kam za vámi ideolog nemůže, protože se mu tam ani nechce!, a kde tedy můžete být zcela svobodný, protože můžete a smíte zůstat sám sebou. V oboru, který vás navíc odmění tím, že se v něm před vámi rozestře tak jako před praotcem Čechem či před Pilgrim Fathers *locus amoenus*, země oplývající mlékem a strdím (ideální *nika* mentální ekologie, *ecology of mind!*), území nikoho, i když je to – jakožto meziobor – území všech, a navíc pole neorané, neprozkoumané teritorium ležící stranou vyšlapaných cest, a přece v jejich nejtěsnější blízkosti (všechny ty charakteristiky беру z prací, kterými jsem charakterizoval vlastní obor a vlastní volbu..), osmitisícovka, na níž si můžete připadat jako prvolezec a pionýr.

Možná – ne, určitě – jsem se teď dopustil neoprávněné extrapolace, když jsem připsal vlastní spekulace a vlastní úhybné manévry – spekulace a manévry lehkomyšlného zelenáče, který nevěděl, co vlastně chce, i když jasně cítil, co nechce – někomu, komu byly jakékoli spekulace a jakékoli manévrování cizí a kdo byl už v devatenácti – a určitě ještě dřív – hotový člověk, prošlý bolestí a utrpením, krutou okupační zkušeností, o citelném fyzickém handicapu ani nemluvě. Vždyť, koneckonců, to Škvoreckého epitheton *anachronicky dobrý člověk* (a je to vlastně dáno samou sémantikou lexému *dobry* a *anachronicky*) je vlastně do nominální vazby zkondenzovaný bezděčný překlad Kafkovy známé a často citované gnómy o tom, že *dobří jdou stejným krokem a že aniž to tuší, tančí kolem nich ti ostatní tance své doby...* (tedy „dobové tance netančící a tudíž stejným krokem jdoucí dobrý člověk“). Ano: vědecká a nepochybně i lidská trajektorie Jiřího Levého, ta jeho čára života, vedle toho, že je, žel, přeukrutně krátká, pouhých dvacet let vědeckého života, je totiž až neuvěřitelně přímá, od prvního publikovaného básnického překladu z roku 1947 vede naprosto přímá spojnice k *Umění překladu* z r. 63 případně 67, od „Kritických názorů D. H. Lawrence“, rozsáhlé stati, jíž debutoval, sotva jedenadvacetiletý, v *Časopise pro moderní filologii*, vede přímá vývojová linie k *Západní literární vědě a estetice*, vydané tuším v posledním roce Jiřího života, a od statistických tabulek a grafů z disertační práce *Srovnávací pohled na anglický verš*, obhájené doktorandem sotva dvaadvacetiletým, míří ta nejprímější perspektiva k statím posmrtně shrnutým v knize *Bude literární věda exaktní vědou?* Levého neochota tančit dobové tance (dokonce i ty, jejichž základní figurou jsou úhybné manévry), přímo číší z jeho polemiky (zcela ojedinelé v jeho celé bibliografii), přesněji řečeno z jeho ohrazení vůči referátu o První celostátní konferenci překladatelů (ČMF 1956), kde neobyčejně vlídně, ale tím rozhodněji, a při tom nesmírně elegantně odmítá tvrzení, že by snad ve svých tezích vycházel ze Stalina, Lenina či z Antokolského projevu na 2. sjezdu sovětských spisovatelů, což všechno mu autorka referátu – jistě prý v dobrém úmyslu – připsala. Divíte se pak, že pro něho, nestraníka ve svých počinech tak samozřejmě svobodného, nesmělo být místo na brněnské anglistice, oboru to vysoce podezřelém, potenciálně subversivním a proto ostře sledovaném, a že když se pak v letech šedesátých přece jen mohl do Brna vrátit, směl být přijat jedině na bohemistiku.

Tolik tedy k oslabení vlastní, možná poněkud křečovitě teze o tom, že Levého životní volbu zabývat se literaturou překladovou spoludeterminovala doba, když mu tak jako mně bránila – nebo aspoň neumožňovala – svobodně se zabývat něčím jiným, to jest v jeho případě literaturou nepřekladovou. Ta křečovitost je ovšem dána tíhou úkolu přednést osobní vzpomínky a pátrat tedy po styčných bodech, jakož i úsilím stůj co stůj je najít. Podnikl jsem důkladnou rešerši svého *temps perdu*, obrátil naruby všechny své diáře, prošel bedně trosky korespondence došlé i odeslané, nemohu však potvrdit nic jiného, než že naše životní témata, zcela divergentní, a životní osudy, téměř mimoběžné, nás nejméně na deset let rozdělily. Jiří odešel do Olomouce, a já jsem se dal na divadelní praxi. Jenže ta

dívalelní praxe, a zoufalství z ní v podmínkách tehdy ještě ani ne reálného socialismu, a touha po světě kde jedna a jedna se za každých okolností rovná dvěma, to vše mě přivedlo k tomu, že jsem se začal zabývat matematikou, kybernetikou, teorií modelování, jakož i tím, čemu se tehdy říkalo sémantika, dávno před tím sémiologie a dnes nejčastěji sémiotika. A to byl terén, na kterém jsme se dřív nebo později museli sejít.

Začalo to vlastně už v době, kdy Jiří teprve sbíral materiál pro svoje monumentální České teorie překladu a snažil se tedy, aby mu neuniklo nic podstatného. Jediné, nač jsem ho dokázal upozornit, když se, *by the way*, zeptal i mne, byl článek z překladatelské autopsie Jeleny Holečkové v ročence Národního divadla 1944, a Jiráťův esej o dvou obrozenských překladech *Dona Giovanniho* (tehdy se říkalo *Don Juan*), ale ten jistě znal. Pak jsme se však začali vidat častěji, hlavně v brněnské Univerzitní knihovně. Oba jsme vydatně zaměstnávali mezi knižní výpůjční službu – ta tehdy fungovala díky panu Líbalovi neuvěřitelně spolehlivě a zůstávala jedním z těch okýnek věžeňské cely, kterou strana opominula zazdít – a navzájem jsme se pak o svých úlovcích informovali, případně si je půjčovali. Víím, že od Jiřího jsem měl například stuttgartský výbor z Peirce (při vracení v průvodním dopise nadávám, že pořadatelé výboru ve své ostentativní modernosti odvrhli dobrý německý zvyk psaní substantiv velkými písmeny, čímž citelně ztížili četbu), a Barthesovy „*Éléments de sémiologie*“ tuším z páteho svazku *Communications* (pamatuji si, že mi to Jiří půjčoval spolu s Cherryho *On Human Communication*, při čemž poslední knize vytykal – v porovnání s Barthesovou – jistý nedostatek serióznosti, patrný prý už z věnování *For my dog Pym* – Pro mého pejska Pyma) (určitě by se pobavil, kdyby se byl dožil druhého vydání, kde je dedikace Všem lidem, kteří se vypytaí, co je to zač, ten Pym). Já jsem se zas na oplátku s Jiřím podělil o *Philosophy in a New Key* Susan Langerové, „*Semantic Information*“ Yehoshui Bar Hillela, a tuším i o rukopis Valachova a Klírova *Kybernetického modelování*, pokud jsem si ho ovšem jako křeček nenechal pro sebe, a korespondence dokládá, že jsem pro Jiřího vypůjčoval od Josefa Híršala strojopis jeho přednášky o „přirozené“ a „umělé“ poezii, zatímco paměť mi napovídá, že podobně zase on mně půjčoval hektografickou rozmnoženinu Červenkových *Sémantických struktur*.

V té době ovšem začal už Jiří vyvíjet svoji – z mého sobeckého stanoviska – nejdůležitější iniciativu vůbec, iniciativu interdisciplinární. Jak a kdy dostala tato iniciativa podobu neformálně ustavené, leč formálně – a ustáleně – pojmenované SKUPINY PRO EXAKTNÍ METODY A MEZIOBOROVÉ VZTAHY, se mi nepodařilo vypátrat. Jiří mě prostě na jednu schůzku přizval, většina účastníků byli lidé pro mne zcela neznámí, a měl jsem pocit, že se takto nesešli poprvé. Duší těch schůzek byl samozřejmě Levý, jeho nejbližším a nejiniciativnějším spolupracovníkem se mi zdál být Karel Pala, tehdy ještě snad víc rusista než bohemista, ale už tehdy a čím dál víc především počítačový lingvista, dále si pamatuju doc. Pradku – zajímalo ho tuším využití kybernetiky v pedagogice, myslím, že se občas vyskytl i logik Pavel Materna, a mám pocit, že jednou přišel

dokonce jinak poněkud difícilní Oleg Sus (o němž je, mimochodem, konference, v Brně, přesně za týden). Z přednášek jsem si poznamenal Levého TEORIE INFORMACE A LITERÁRNÍ VĚDA – předneseno 11. dubna 1963, poznámky však nezaznamenávají, jestli to bylo už pod hlavičkou Skupiny. Zdá se mi, že ještě asi ne, protože první přednášku pod tímto záhlavím mám až ze 7. května 1965, byla na téma PSYCHOLINGVISTIKA a přednesl ji doc. Jaroslav Macháček. Další přednáška ve Skupině následovala hned 23. května a je nadepsána PŘESNĚJŠÍ CHÁPÁNÍ POJMU MODEL V LOGICE A LOGICKÉ SĚMANTICE (doc. Materna). Kupodivu další záznam mám až z 25. března 1966, kdy jsem přednesl svoje povídání já. Z průklepu dopisu Jiřímu se dovídám, že jsem mu nabízel téma POKUS O VYBUDOVÁNÍ TEORIE LIDSKÉHO SDĚLOVÁNÍ Z PRINCIPŮ OBECNÉ TEORIE MODELOVÁNÍ, případně POKUSY, kdybych měl referovat i Valachově teorii „přenosu vlastních modelů“, a pravděpodobně se to tak také jmenovalo. Pamatuji si jen, že jsem improvizoval a neměl zrovna svůj den a že jsem vzbudil nevlídnou reakci doc. Píradky a vlídně negativní responzi Jiřího Levého samého, a to je vše. Dva měsíce na to, 26. nebo 27. května mám datovanu další přednášku, tentokrát Jiřího Levého, STRUKTURNÍ MODEL GENEZE A RECEPCE LITERÁRNÍHO DÍLA. Poznámky mám hojné, leč je to záznam poslední. Pak mám poznámky – bez údajů o dni a hodině i bez příslušného začlenění – z Levého přednášky o Benseho THEORIE DER TEXTE, a v diáři záznam o dni a hodině – bohužel nikoli o tématu – přednášky doc. Materny. Záznam má datum 16. ledna 1967, což je předvečer – neznáme dne ani hodiny – posledního dne Jiřího Levého. O jeho smrti jsem se dověděl a mám o tom deníkový záznam až o pár dní později. Jak jsem se to dověděl, už nevím. Víím jen, že jsem dělal právě korektury své studie, v podstatě svého vědeckého debutu, proti Jiřímu opožděného málem o dvacet let – studie OSTENZE JAKO MEZNÍ PŘÍPAD LIDSKÉHO SDĚLOVÁNÍ A JEJÍ VÝZNAM V UMĚNÍ, studie, kterou jsem v prapůvodní verzi dal nejdříve přečíst Jiřímu Levému, a v poněkud jiné verzi přednesl v Jiřího kroužku. Uvědomil jsem si, jak krutá nespravedlivost a pustý nesmysl je tahle smrt, co všechno nám v Jiřím bere a zač všechno i tak Jiřímu vděčíme. Považoval jsem za svou povinnost zareagovat na to nějakým marným a řekl bych skoro protestním gestem, a jediné, co mě napadlo, bylo připsat do korektury mého (anti)sémiotického debutu věnování *Prvnímu čtenáři této studie, Jiřímu Levému, bohužel – in memoriam*. (O definitivní formu dedikace, poněkud zkomolenou, se už postaral redakční zásah.) I svou druhou studii na toto téma, „On Ostensive Communication“, napsanou o deset let později a otištěnou ve varšavských *Studia semiotyczne* jsem, tentokrát v postscriptu, připsal Jiřímu Levému, vědom si toho, že nelze než *to renew my dedication*...

Studie o ostenzi měla poměrně slušný mezinárodní ohlas, snad proto, že ji shůry pomáhalo Jiřího požehnání. Párkrát ji ocitoval Jakobson a po něm Eco, a to jí i mně otevřelo cestu do světa. Na Jakobsonův návrh mě pak kooptovali do *comité directeur* právě založené Mezinárodní asociace sémiotických studií. Za-

stupoval jsem tam, na černo, Československo, a vždycky jsem měl pocit, že je to místo, které by – kdyby byl naživu – po zásluze patřilo jedině Levému...

Úmrtím Jiřího Levého naše mezioborové schůzky neskončily. Na začátku sedmdesátých let jsme je jako Levého sirotci obnovili, tentokrát pod hlavičkou Československé kybernetické společnosti a pod názvem Skupiny pro sémiotiku a matematickou lingvistiku, nejdříve v Brně (Pala, Čejka, Materna, Šlosar, Rusínová, Smejkal, Smékal, Štědroň, Ostrá, později i Válka, Možný, Fejfuša, Drlík, aj.) posléze i v Praze, kde jsme se za předsednictví prof. Otakara Zicha a organizačního vedení doc. Palka scházeli v Emauzích a kde mezi nás chodili Kačer, Procházka, Stich, Otruba, prof. Tardy, prof. Tondl, doc. Sgall, ing. Kindler, dr. Doubravová, Vlastimil Vávra, dr. Hyvnar, dr. Sedláková aj.). Dlouho jsme byli, zejména my brněňští, v pokušení přejmenovat se na Skupinu Jiřího Levého, myslím však, že i bez toho jsme dělali tak, jako by Jiří byl dále mezi námi. A byl tu, protože Skupina, ať už se jmenovala jakkoli, byla jeho dílem...

Nezmiňoval bych se o tom všem, kdybych v té Skupině a její mezioborovosti a exaktních metodách neviděl přímo podstatný rys Jiřího díla a jeho myšlenkového přístupu ke všem otázkám, jimiž se zabýval, a tedy i k otázkám překladu. Samozřejmě, skupina, kterou založil, sledovala i zcela praktické cíle – vzájemně se informovat, upozorňovat na nejnovější poznatky v nejrůznějších oborech, přednášet nejnovější výsledky vlastní a verifikovat je konsensem (či dát jim projít zkouškou ohněm, totiž křížovou palbou diskuse). (Jak patrně, vyhýbám se slovům „prověřit“ a „ověřka“ – strašně nemám rád tenhle rusismus, cítím ho jako vytetované číslo z koncentráku, jako znamení hanby vypálené nám všem rovnou do duše, totiž do našeho jazyka.) Sama její mezioborovost i exaktnost nebyla dána jen těmito praktickými zřeteli a spočívala mnohem hlouběji. Nejsem odborník v teorii překladu, oboru tak rozsáhlém a tak explozivně expandujícím, je mi však jasné, že mezioborovost – a samozřejmě i transkultúrálnost či multikultúrálnost – je sám modus existence a sama definiční vlastnost překladu. Takže kdo chce dělat teorii překladu, nutně musí mít interdisciplinární, ne-li přímo pansofické ambice, pokud jsou ambice pravé slovo pro něco, co je spíš bič, trýzeň a prokletí. A podobně je to s exaktností metod, jenže spíš v obráceném pořadí. Nebyla to – domnívám se – ani tak snaha vyrovnat se teoreticky s problematikou překladu, co přivedlo Jiřího Levého k zájmu o exaktní metody, to jistě také, ale byla to spíš – a především – touha po exaktnosti, co vedlo Jiřího Levého k tomu, aby se – anachronicky předjímaje vývoj – soustředil na teorii překladu. Vždyť – máme-li věřit Nelsonu Goodmanovi jehož *Languages of Art* vyšly až rok po Jiřího smrti, překlad má ze všech oborů slovesného umění nejbližší ke Goodmanovým *notačním systémům*, které ač „přirozené“ vzniklé (tj. spontánně se vyvinuvší), jsou přímo zázrakem lidského důmyslu splňujícím axiomatické požadavky exaktnosti. Hudební partitury jsou podle Goodmana velmi blízké tomuto ideálu, a kupodivu docela blízko k němu má i psaný jazyk, ne tam, kde se snaží vystihnout mimojazykovou skutečnost (zde je naopak jakékoli notační exaktnosti nekonečně vzdálen), ale tam, kde se snaží vystihnout,

zachytit či zapsat jazyk mluvený. Italský teoretik divadla a Ecův odchovanec Marco de Marinis, který se pokusil aplikovat Goodmanovy myšlenky na divadlo a jeho vztah k textové předloze, mluví dokonce o reverzibilitě textové předlohy a mluvených dialogů, blízké onomu vztahu, který v ideální představě existuje i mezi partiturou a jejím koncertním provedením: z provedené hudby lze zpětně zapsat partituru a tu zas přehrát, a znova zapsat a tak dále až do nekonečna, aniž se na zápisu cokoli změní. To je samozřejmě idealizace, a všichni až příliš dobře víme, že mezi originálem a překladem tenhle vztah jedno–jednoznačného přiřazení dokonce ani v teorii neplatí. O to však vůbec nejde. I tak je vztah překladu k jeho originálu a tedy problém „realistického překladu“ něčím, o čem se dá smysluplně, jak by řekl pan president, a hlavně jasně – jak by řekl Wittgenstein – hovořit. Naproti tomu o vztahu „normální“, tj. nepřekladové literatury k jejímu „originálu“, tj. ke skutečnosti, se smysluplně a jasně teoreticky mluvit nedá. A o čem se nedá mluvit, o tom se musí mlčet, praví Wittgenstein (a nebo psát, tj. žvanit písemně, jak doporučuje Derrida). Jiří Levý, zdá se, se tímto Wittgensteinovým maximem řídil po celý život, a právě proto, nepochybně, si jako své životní téma musel najít překlad. Stejná snaha – a tam je to zvláště evidentní – ho vedla k srovnávací a statistické versologii, a stejná snaha – tam už je to přímo programové – ho nakonec vedla k aplikaci exaktních metod a exaktních nauk v literární vědě, k zájmu o strojový překlad, ba i k experimentům – podnikaným spolu s Karlem Palou – o strojově generovanou poesii, ne pro to, abychom snad v budoucnosti, za čtvrt století, třeba zrovna v tom futurologickém roce 1992, básníky nahradili počítači, ale proto, že platí *savoir pour construire*: pokus něco zkonstruovat či generovat je nejlepší zkouškou, zda to, co víme, víme opravdu dobře.

Vidím, že se mi nakonec podařilo vyličít Levého jako odporného scientistu, člověka uplynulé, před–postmoderní epochy, epochy, která ještě věřila na vědu, bezmála jako vědce–robota. Přesný opak jsem měl v úmyslu, a tak mi nezbyvá než vypůjčit si znovu od Josefa Škvoreckého, tentokrát ne to, co napsal o Jířím Levém, o tom *až anachronicky dobrém člověku*, ale to, co čteme na začátku a pak i v závěru *Legendy Emöke*, těsně za onou pasáží o matce Lhostejnosti, pasáží, kterou obdivoval Graham Greene. To, oč mi jde, a co následuje po té slavné pasáži o lhostejnosti, je jedna z nejkrásnějších a nejsmutnějších pasáží – jak to nazvat – pasáží o *pasáži*, o našem proplutí životem a pamětí, o lidské pomíjivosti, a o lidském zapomínání. A tak dovolu, abych Vám ji směl připomenout:

„Příběh se stává a zapadá a nikdo jej nevypráví. Potom někde žije člověk, odpoledne jsou horká a marná a přijdou vánoce a člověk umírá a na hřbitov přibude nová deska se jménem. Ten příběh, tu legendu nosí ještě několik let někdo jiný v hlavě, a pak také umírá. A ostatní lidé nevědí nic, jako nikdy, nikdy, nikdy nevěděli nic. Jméno zaniká. I příběh, legenda. A po člověku není už ani jméno, ani vzpomínky, ani prázdno, nic. – Ale snad někde zůstává aspoň otisk,

aspoň stopa té slzy, té krásy, té líbeznosti, toho člověka, toho snu, té legendy. Nevím, nevím, nevím.“

Srovnávací literatura by nepochybně našla spoustu podobných *topoi*, od knihy *Kazatel...* až po poněkud optimističtější motto Ecova *Jména růže*. Ale nejde mi o tyto literární paralely. Jde mi o to, že v naší literatuře máme cosi jako sarkastický komplement téhle pasáže v závěrečných úvahách Kunderovy *Nesnesitelné lehkosti bytí*, cosi jakoby repliku, jíž ovšem Milan Kundera shodil sentimentalitu závěru svého vlastního příběhu. Nemám po ruce originál, tak překládám zpětně z francouzského překladu, tak jak mi uvízl v paměti: ještě dřív, než budeme zapomenuti, budeme proměněni v kýč. Možná, že i ta Škvoreckého pasáž popisuje, jenže bez sarkasmu, naši proměnu v takový kýč, možná, že i jeho myšlenka o anachronicky dobrém člověku je takový kýč a proto tak dojíká, zejména nás, kteří jsme toho anachronicky dobrého člověka znali tak zblízka, a znali trochu i jeho příběh. Budiž. Ostatně – proč ne: pohřeb, hřbitovní architektura, všechny ty rakvové cetky a *pompes funèbres* jsou takový kýč a tak se to patří: proč bychom tvářili v tvář majestátní smrti (abych to řekl hodně kýčovitě) měli myslet na takové prkotiny, jako jsme-li dost umělecky košér a nejsme-li proboha příliš kýčovití... Zdá se však, že i téma smrti zaznívalo do života Jiřího Levého svým vytrvalým, krutým a vůbec ne kýčovitě sametovým ostináním. Podobně jako Mozart, jemuž se Jiří Levý ostatně podobá jak svou přímo horečnou pracovitostí, tak i oním chvátáním k smrti podporovaným jakoby tušením předčasného konce, myslel i Jiří na mrtvé a složil pro ně – a za ně – svoje rekviem. Vlastně dvě rekviem. Jedno za svého otce, Otakara Levého, když upravil a připravil do tisku jeho překlad Stendhalova *Červeného a černého*, druhé za svého olomouckého přítele, staršího kolegu, a v mnohém nepochybně i učitele Ladislava Cejpa, jehož *Metody středověké alegorie* dopsal, edičně připravil, a doplnil anglickým resumé. Dokonce i ten motiv smrti, skoro se to bojím tvrdit, je jednou z oněch přímočarých trajektorií, které tvoří málem osu Jiřího díla. Chtěl bych tedy zakončit sice pramálo optimisticky, ale zato Levého vlastními verši. Ať tedy zazní na sám závěr mé dušičkové modlitbičky k letošním smutným pětadvacatinám našeho dávného přítele jeho vlastní slova, překlad Abercrombieho *Epitafu*, ocitovaný Jiřím samým v jeho strojopisné disertaci o anglickém verši vlastně jen jako stylistický doklad či konfrontační příklad. Slyšme tedy Jiřího text – jeho vlastní epitaf, zveršovaný na samém počátku dospělosti, pouhé dvě desítky let před smrtí:

Jen stůjte, pane: já člověk jsem
a štěstí miláček; jsem spokojen.
Víc, než jsem chtěl, po čem jsem ruku natáhl,
dnes mám; já jsem již všeho dosáhl.
Životem tloukl jsem se jako pes
a s hanbou zalézal; pak posměch snes'.
Kdo ted' mě najde? Blázen jsem byl!

ANACHRONISMY JIŘÍHO LEVÉHO

Co moudrost říci nemůže, teď vím:
neb nevím nic. Jak otrok jsem všem sloužil,
teď volný jsem a bohatý jsem víc,
než člověk může být: neb nemám nic.
Já hledal krásu, po klidu jsem toužil,
dnes dokonalý, ba dokonalost sama jsem,
neb nejsem nic – já mrtev jsem.

